

Bijlage VWO

2017

tijdvak 1
dinsdag 09 mei
07.30 - 10.30 uur

Papiamentu

Tekstboekje

Teksto 1 Profilashon étniko

Antropólogo Sinan Çankaya a hasi investigashon tokante profilashon étniko serka kuerpo polisial hulandes. Den e teksto akí, e ta skirbi tokante su eksperensianan.

1 Mi ta patruyá ku dos agente polisial di yudansa pa emergensia na Amsterdam. Ya ta sukú i masha ora no a drenta niun mèldu. Impasientemente mi ta puntra kiko nos ta bai hasi awor? Nan ta kontestá ku nos ta bai vigilá. Nos ta yega na un plenchi ku –segun mi– algun hóben sintá trankilamente ta chèlèlè sin ningun mal intenshon. Mi mes a lanta den un barío marginá i tabata hasi mes kos huntu ku mi amigunan. Kòmbersá riba kaya, purba chibatiá otro ku kuenta eksagerá, sinta fèrfelá nos mes, dal un limonada friu i bolbe sinta wak leu.

2 Pero, un di e agentenan entusiasma ta deskribí e espektákulo akí komo: ‘Ei, ta gai di kaya!’ E otro ta sende e lus riba e outo di polis. E lus ta iritá e hóbenan. Nos ta baha for di outo i yega serka. Segun un di e polisnan, ta antiano. ‘Kiko boso ta hasiendo?’ e otro agente ta puntra. ‘Nada, ta solamente nos ta pará aki,’ un hóben ta kontestá. Despues ku e agente a wak sèdula di e hóbenan, e ta pidi nan pa bai tran-

kil. Nos ta bolbe drenta outo. Un ta bisa: ‘Tin ora ta bo mes mester krea bo trabou.’ E otro ta kontestá: ‘Polis mester laga sa ku e t’ei.’

3 Despues, mi a komprondé ku tabata un tarea polisial proaktivo. Esei ke men ku e aspekto di inisiá nan propio interakshon tabata masha kla. Pero, ku kua tarea polisial a kumpli eksaktamente, esei te ainda no ta kla pa mi. Sinembargo, pa e mucha hòmbenan esaki tabata un di e tantísimo pruebanan ku ta diskriminá nan. Pa e agentenan polisial konserní, demostrá outoridat tabata sentral. Pa sientífiko sosial i profeshonal di seguridat, un suseso asina tabata probablemente un ehèmpel di maneho dirigí riba evitá molèster, ku kua ta pone hóben riba mapa i monitòr nan. Pa medio di esaki, ta registrá informashon di e hóbenan den sistema polisial i prosesá esaki den kategoria di ‘fastioso’, ‘okashoná molèster’ òf ‘kriminal’.

- 4 Mi no a puntra e polisnan pa un motibu hustu i ophetivo pa a papia ku e hóbennan. Probablemente, si a puntra despues, e polisnan lo a kai bèk riba nan klishénan profeshonal: problemátika di hóben di kaya, konosí serka polis, kumpli ku sierto deskripshon. Mas importante ainda, pa polis un hustifikashon rasonabel na momento di kòntrol ta kompletamente irelevante. Esta, den espasio públiko, polis ta mantené no solamente òrdu públiko, nan ta mantené tambe un imágen di kòntrol i utoridat. E maneho di impreshoná dirigí riba e hóbennan riba plenchi tabata prinsipalmente: no lubidá ku ta polis ta manda aki.
- 5 Polis ta aktua den un wega dominante di pushi ku raton na Hulanda: nos, polis, versus nan, migrante marginá maskulino, ku ta asosiá ku kriminalidat i desviashon di norma den e pensamentu di seguridat di awendia.
- 6 Den kadena hudisial a presentá un kambio di e individuo violadó di norma pa kòntrol preventivo di grupo di riesgo. Kombiná e kambio akí ku –pa desenio largu– pone relashon entre kultura i religion di un banda i kriminalidat i violencia polítiko di otro banda, i awor bo ta komprondé e kontagio di sierto komunidad étniko i religioso. Ta kategorisá nan komo sosiedat sospechoso. Un individuo ku ta kompartí e stigma(nan) físiko visibel di un di e komunidadnan ei, por ehèmpel a base di koló, di antemano ta sospechoso.
- 7 Mario Betting, di Dienst Landelijk Operationeel Centrum: ‘E siman akí, un persona a yama polis pasobra un hòmber paresido na un arabir tabata sinta koba den su tas. Den e konteksto aktual pa kombati terorismo, inkietut di polis ta: aktua sí òf nò? Kon bo ta evaluá 2.000 yamada di siudadano, ku hopi biaha ta basá riba heful so?’
- 8 Te awor, ròl di siudadano pa apoyá i fortifiká profilashon étniko ta un fenómeno ku no ta haña masha atenshon. Algu komparabel ta visibel serka e asina yamá tim di prevenshon den bario, via kua siudadano ta avisá otro via grupo di WhatsApp i Facebook, i notifiká otro ora tin ‘persona sospechoso’. Hende ku no ta pas den e bario ta sospechoso.
- 9 Pero, si polis apénas por hasié, kon un siudadano sin eksperiensia sí lo ta kapas pa rekonosé esnan ku ta bai kibra drenta lugá di hende?
- 10 Ta opvio: profilashon étniko su prinsipio ta dudoso. Artíkulo 1 di Konstitushon ta destiná, na promé lugá, pa protehá hende kontra diskriminashon di parti di gobièrnu. Estado su medidanan antidiskriminatorio ta inkonfiabel si e mes ta diskriminá. No tin hustifikashon pa tene henter un grupo na bista. Si ta midi kantidat apsoluto, hulandes blanku ta mas kriminal.
- 11 Pero: e ta funshoná? Nò, profilashon étniko ta inefektivo. En bes di fiha riba malechor individual, spesífiko i konkreto, polis ta enfoká riba grupo. E manera di traha akí no tin di aber ku trabou polisial sólido dirigí riba informashon. Mas pió ainda, ta trabou polisial di flo-

- hera. Polis ta piska ku reda muchu grandi, di manera ku ta kontrolá hende inofensivo i inculpabel, provokando serka nan hostilidat kontra polis.
- 12 Profilashon étniko ta inefektivo tambe, pasobra polis tin un problema metodológiko. Laga nos suponé ku no ta pasado, klase i nivel di edukashon, sino ku ta etnisidat ta determinante pa un karera kriminal. Kon antó bo por rekonosé un marokano hulandes? Ta trata aki di un taksashon físiko, i pues biológiko; ta lanta idea i kategoria eksplísitamente rasial. Un marokano, aparentemente, tin sierto aparensia. Irealisabel, pasobra e variashon fisionómiko den kategoria étniko ta muchu grandi.
- 13 Kòntrol proaktivo tampoko no ta kondusí na un kantidat mas altu di detenshon digno di menshon. Dikon no? Pasobra e kòntrolnan ta basá riba intuishon i sospecho vago. Komo konsekuensia, polis tin insuficiente base legal pa un detenshon – hopi biaha ta trata aki di sintimentu primario.
- 14 Pues, kiko sí e agentenan ta hasi? Normalmente, resultado di un kòntrol proaktivo ta un registrashon den e sistema polisial i un suposishon ku a evitá kriminalidat den su fase inisial di ehekushon. E punto di salida ta: mas tantu informashon mas mihó. Pero serka hopi registrashon, e base di prosesá informashon ta general i sin direkshon, i nan ta parse redundante i inusabel. Ademas, no ta kla kuantu di e registrashonnan trahá ta usa realmente den investigashon polisial.
- 15 E práktika akí tin un elemento sekundario. Debí na e trènt pa traha na un manera preventivo, informashon ta mas i mas proaktivamente atkerí, prosesá, kambiá i añadí. Komo e informashon ku polis ta kolektá aktualmente ta dirigí riba e mes gruponan, polis ta (re)produsí su gruponan di atenshon den futuro. O sea, ta polis mes ta krea –parsialmente– su propio kriminalnan. Tokante e suposishon ku a prevení kriminalidat ku akshon proaktivo: kon bo ta determiná esaki? Di pursi, no tin un akto kriminal real aktualmente, sino unu imaginario, den futuro.
- 16 Pakiko polis ta sigui traha di e manera akí anto? E resultado ta mínimo, e daño ta grandi. Pasobra trabou polisial proaktivo no ta trata solamente di mantenshon di òrdu públiko. Loke e ta trata realmente ta relashon di poder ku ta na base di un komunidad. I den e konteksto aktual, kaminda koló i klase ta krusa otro, trabou polisial proaktivo ta afektá prinsipalmente migrante maskulino marginá. Polis ta hasi espasio den siudat i den transporte públiko inaksesibel pa e hendenan akí, strobando nan mobilidat kontinuamente. Pues, polis ta ehekutor di un polítika di espasio ku ta intervení ku imágen propio di hende. Kon? Papia ku hende i kontrolá nan, rekordá nan ku nan presensia na sierto lugá ta indeseabel. Ta ordená nan kla ku nan mester hala kita i ku nan no tin nada di buska ei.
- 17 Konsekuentemente, ta e organisashon polisial tin e ròl di wardadó di frontera di lugá pa hende blanku i privilegiá den siudat – un

polítika di segregashon di teritorio basá riba lógika ekonómiko.

18 Awor lo bo pensa: No tin prueba di esaki. Unda abo su prueba ta? E sosiólogo Didier Fassin ta deskribí ku na Fransia, hóben hopi biaha ta konta kuenta pisá tokante kontakto ku polis, ku polis ta nenga generalmente ku e ta rasta, i ku investigadó sosial ta diskutí sin fin tokante kon tin ku interpretá e datonan akí.

19 Na Hulanda, e situashon ta komparabel. Na e momento akí, prueba indisputabel pa profilashon étniko no t'ei, segun e kriminólogo Frank Bovenkerk. Pero e pregunta fundamental ta: ki tipo di prueba por karga e título di honor indisputabel? Hóben for di grupo di migrante ta keha kontinuamente tokante kontakto polisial negativo.

20 Eksistente òf presumí, real òf imaginario, efekto di e eksperensianan negativo akí ta grandi. E legitimidat di i e konfiansa den e organisashon polisial ta den wega – i ta e legitimidat ei ta forma e derecho fundamental di eksistensia di polis. Ta bini aserka ku e abismo ku ta eksperensia entre polis i parti di komunidad ta enserá un riesgo di seguridat serio. Un relashon kibrá

entre polis i hóben por kontribuí na disturbio na gran eskala.

21 A pesar ku e grado di segregashon físiko i sosial na Hulanda no ta komparabel ku esun den vários suburbio franses i gueto amerikano, sin embargo, e hóbenan migrante den diferente pais ta rekonosé otro su historia, kompartí e mesun emoshonnan: 'bringa un lucha pèrdí', 'bo no ta un di nan tòg' i 'polis semper lo pik riba bo'. Disturbio asina ta un forma di kritika sosial kontra situashon sosial ekonómiko sin speransa. Kontra e heful ku strukturalmente bo no ta pertenesé, i ta aislá bo for di sentro di siudat, for di paranda i for di merkado di empleo. Kontra práktika di kòntrol i vigilansia di parti di gobièrnu.

22 Supuestamente, e ordenamentu aktual di komunidad, mas spesífiko, di polis, no ta pa semper. E por kambia. Ademas, boga pa un polis tantu honesto komo efektivo no ta ekskluí otro. Nos ta obligá pa pensa riba un elaborashon alternativo di e organisashon polisial. Polis ta protehá siudadano. Alabes, siudadano ta forma un riesgo pa (bida di) polis. Pero ta ken ta protehá sierto siudadano kontra sierto polis?

Tradusí i adaptá for di un ensayo di Sinan Çankaya, decorrespondent.nl, yüni 2016

Teksto 2 Ni karni, ni piská

1 Intersèks ta un konseptu general usá pa un variedat di kondishon den kua un yu ta nase ku un anatomia reprodutivivo òf seksual ku no ta kuadra ku e definishon típiko di hende muhé òf hende hòmber. E no ta ni hòmber, ni muhé. Por ehèmpel, na momento ku un yu nase, e por aparentá di ta hende muhé di pafó, pero teniendo pa gran parti un kurpa típikamente maskulino di paden. Un persona por nase ku genitalnan ku ta parse di ta entre esnan ku ta típikamente maskulino i esnan típikamente femenino.

2 E yunan ei ta nase sin ku mesora por kontestá e pregunta ‘kiko e ta?’ Kon frekuentemente esaki ta sosodé, nos no sa, pasobra no a hasi investigashon efektivivo. Pero ta kalkulá un den dos mil mucha, esta, shen mion riba nivel mundial. Mas tantu ku esnan ku ta nase ku boka di konènchi. Tòg kasi no ta tende di intersèks. Solamente ora un deportista no a pasa sierto kòntrol, manera por ehèmpel a sosodé ku diestres atleta olímpiko femenino den e último 30 añanan.

3 Intersèks ta un ‘fayo chikí’ di naturalesa, ku konsekuensia grandi. ‘Pasobra,’ segun dr. Otten, endokrinólogo infantil na Nijmegen, ‘esaki ta mina loke nos ta balorá den nos sosiedat. Nos mundu ta konsistí di hòmber i muhé, i nos identidat ta mará na nos sekso. Si e sekso no ta kla visibel, bo no tin identidat. I sin identidat, bo no ta eksistí. Pa mayor ta algu hororoso ora nos mester bisa nan despues di parto ku ainda no ta sigur ki sekso nan yu ta. Mesora nan ta hinka yen di kos straño den nan kabes, di hermafrodita te atrakshon di sirko. Kon lo tin ku aserká e mucha?’

4 ‘Tratamentu di mucha interseksual a pasa den un desaroyo enorme,’ segun drs. Magriet van Heesch. E ta investigá intervenshon médiko den kaso di intersèks i e konsekuensianan di esaki pa e pashèntnan en kuestion. ‘Promé, tabata wak kua género e genitalnan di e beibi tabata parse mas, i asigná su sekso a base di esei. Kaminda tabata posibel, siruhano plástiko tabata ahustá e kurpa segun e sekso asigná, en parti pa motibu humanitario: tabata sali for di e pensamentu ku no por a laga –prinsipalmente– e mayornan bai kas ku un yu di kua su sekso no tabata evidente. Pero tambe, pasobra tabatin e opinion ku un mucha ta nase seksualmente neutral. Tabata kere ku identidat di género tabata prosedé di e kurpa. I si bo ahustá esaki, e sekso ta bini di mes.’

5 Esei tambe nan a pensa den e kaso di dr. Petra Klene, seksuólogo, ku parse a nase komo mucha muhé, pero ku nan a 'kambia' den mucha hòmber ora ku un testíkulo a sak den e saku. Despues a bin resultá ku e tabata sinti su mes realmente mucha muhé tòg, aunke a kri'é komo mucha hòmber. Nan a oper'é atrobe komo adulto, hasié muhé.

6 'Ora mi kòmbersá ku adulto ku a nase ku genitalnan ambiguo, nan ta konta historia horroso,' prof. dr. Cohen-Kettenis ta konstata. 'Drama. Problema di identidat seksual robes asigná, operashon frakasá i prinsipalmente: sin ku nunca a konta e persona mes di esaki. Pasa den tur sorto di miseria, sin ku a splika nan kiko tabata pasando. Tabata un tabú, un sekreto. Maske niun hende no por biba ku un sekreto asina. Mi no sa te kon leu mi persepshon a keda distorshoná, pasobra naturalmente hende sin problema no ta aserká mi. Pero por lo general, por bisa ku afortunadamente tin hopi progreso. Kirúrgikamente nos por hasi mas. Ademas, nos ta komprondé mihó kiko ta identidat di género, i honestidat a bira kustumber den mayoria di hòspital. I prinsipalmente: tin mas atenshon p'e i mas ekspertisio den hòspital akadémiko.'

7 Generalmente, einan ta hiba mucha ku un anomalia interseksual inmediateamente despues di parto. Dr. Otten: 'Awendia, mesora nos ta yama nos tim di génerountu. Siruhano infantil, endokrinólogo infantil, sikólogo i genetista klíniko. Den un rat'i ora, ta hasi tur e investigashonnan nesesario. Prose-

samentu di esaki ta loke ta haña máksimo prioridat. Nos lo ke por bisa denter di tres pa kuater dia ki sekso e mucha tin segun nos. Mayor por warda nèt e kantidat di tempu ei, basta bo guia nan bon. Despues, mester bini ku kontesta.'

8 'Nos sekso ta konsistí di hopi kos,' Dr. Otten ta kontinuá. 'Karakterístika seksual interno i eksterno, státus hormonal, kromosoma. Mayoría di biaha, ku tur e datonan ei den man, bo sa kua sekso ta trata di dje, ku probabilidadat ku ta kasi seguridat. De bes en kuando, tin un área shinishi, i nos ta sigui loke ta mas evidente. E ora ei, e ta bira un interpretashon personal di loke naturalesa a duna. Naturalmente, galiña ta laba ku e awa ku e tin. Un mucha sin pénis, ta difísil hasié un mucha hòmber. Nos por koregí naturalesa su imperfekshon, pero nos no por supstituíe. E anatomia ta stipulá, i nos no ta hasi nada otro ku sigui naturalesa mas tantu posibel.'

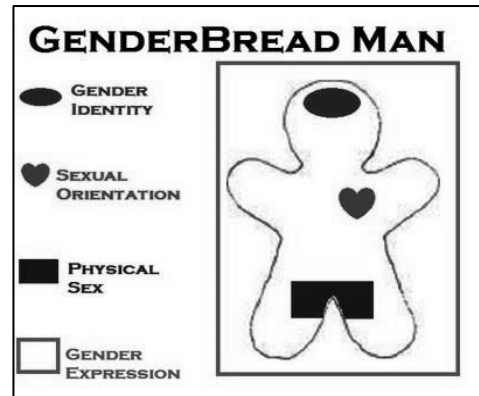
9 Investigadó Van Heesch ta bisa: 'Te ainda, intervenshon kirúrgiko hopi biaha ta kuestion di eksperimentá i spera ku e ta resultá bon. Investigashon riba término largu apénas sa hasi, pero dòkter ta intervení kasi semper, sigur na Hulanda. Te ainda, hopi hende ta di opinion ku mester operá mas pronto posibel, saliendo for di e prinsipio ku tur kos ta mihó ku un identidat di género vago.'

10 Pero na Estádos Unídos, den transkurso di tempu a lanta un asosiasion di pashènt sumamente aktivo ku, den e kuestion di 'operá sí òf nò', a tuma un punto di bista

bon kla: ‘Kita man fo’i nos kurpa! No ta hasi operashon sin ku nos ta na altura di e konsekuensianan. No tin mag di eksperimentá serka otro malesa i anomalia tampoko. Wak promé ki sekso e mucha ta desaroyá, i e ora ei, eventualmente operá. Asigná e mucha un sekso temporal i lant’é “komo hende” te na momento ku bo sa si e ta un mucha hòmber òf un mucha muhé.’

11 Esaki ta difísil, dr. Klene ta atmití, pasobra ‘nos sosiedat tin solamente dos smak. Pero tin algun mucha ku ta kai nèt meimei. Pues, duna nan un nòmber neutral, Ashley, Jean, Taylor, asina despues ainda bo por bai den kualke direkshon. Bisti nan paña nèchi koló hel i bèrdè na lugá di ros òf blou. I duna nan tantu pòpchi komo outo. Mi ta kere ku bo mester hasi un eskoho *temporal*: nos ta bisa ku e ta un mucha muhé, pero nos por ta robes. Pues e ora ei, no tin sentido pa operá, pasobra ta difísil pa drai esaki bèk i asina ta limitá libertat pa skohe. Mi ta komprondé ku nos ke pa tur hende ta igual, pero dikon lo mester adaptá un mucha pa e korespondé na norma? E no ta funshoná. Wak mi mes. No por fòrsa género.’

12 Prof. dr. Swaab ta splika: ‘Dòkter ku ta traha den práktika ta konta ku regularmente nan sa tuma desishon robes, pa motibu ku nan ta skohe un sekso a base di e datonan di género ku nan tin na nan disposishon na e momento ku nan mira e beibi ku a kaba di nase. Pero, e ora ei bo falta e informashon prinsipal: kiko e serebro ta bisa? Pues: kua sekso un hende ta *sinti* ku e ta? Esei e dòkternan

mester siña skucha. P’esei, prinsipalmente den e kasonan difísil, nan mester wanta ku operashon te ora e beibi a bira un hende ku tin bos.’

13 ‘Otro ta bisa “Bo no por hasi esei ku e mayornan”. Pakiko nò? Dikon no por aserká un persona komo hende i no komo muhé òf hòmber? Tur kos ta fihá den serebro kaba. Pa loke ta trata intersèks, serebro no ta konfundí; ta kultura ta konfundí pa motibu di e kosnan akí.’

14 Mayoria di dòkter ‘den práktika’, entre otro dr. Otten, no ta kompartí prof. dr. Swaab su pensamentu: ‘Purba di biba den e sosiedat akí komo si fuera bo ta ‘diferente’. E ora ei bo ta keda ekskluí, ku tur e konsekuensianan ku esei ta trese kuné. Si ‘e mundu eifó’ ta haña bo ‘straño’, esaki ta menasá bo identidat. Na un desaroyo normal di identidat ta pertenesé un género bisto i evidente. Naturalmente, mi ta komprondé sí ku krítiko ta bisa “a kometé asina tantu fayó, preferiblemente warda un ratu”. Pero mi ta preferá di hasi un eskoho tempran, posiblemente robes, ku no duna un mucha klaridat.’

15 Pero kon ta sigui anto? Bon mirá, ta esei ta e pregunta sentral

ku ta tene mayor hopi biaha pa aña (pre)okupá. ‘Frankamente, bo ke grit’é pa tur hende tende,’ mama di un mucha hòmbler intersèks ku ta komportá su mes mas i mas komo mucha muhé ta bisa. ‘Bo ta asina insigur i bo tin asina tantu nesensidat di yudansa i di un brasa; bo ke pa un i tur yuda. Pero kon bo ta splika esaki? I kiko bo por bisa un mucha chikitu ku solamente sa ku e ta “diferente”?’

16 Frankesa lo yuda, segun Petra Klene. ‘Honestidat apsoluto, tur ora, di tur hende. Sino, ta trese distansia entre mayor i yu. Mentira ta dañá relashon. Henter mi bida mi a lucha kontra mentira na lugá di lucha pa mi mes. Un dispidimentu di energia, ku ta debilitá i stigmatisá bo.’

17 Informashon i edukashon ta e manera pa atendé ku e stigma,

segun dr. Klene. ‘Durante e último dékada, kos a bin mehorá pa e gremio di “variante di género”. Aktivista ta di akuerdo ku sosiedat lo aseptá mas esnan ku no ta estrikta-mente konformá na e género binario. Sinembargo, tin mas kos pa hasi. Hende mester bira konsiente ku, aunke persona interseksual lo no ta klaramente hòmbler òf muhé, nan ta klaramente humano sí. Nos no mester lubidá esei. Lo e sirbi nos tur si nos rekonosé ku género ta mas un kontinuidat i no un dikotomia. Esta, mas un liña ku ta sigui i no un eskoho entre dos punto.’

Tradusí i adaptá for di un artíkulo di Ingeborg van Teeseling, www.vn.nl

Examen VWO

2017

tijdvak 1
dinsdag 09 mei
07.30 - 10.30 uur

Papiamentu

Bij dit examen hoort een bijlage en een uitwerkbijlage.

Noteer alle antwoorden op de uitwerkbijlage.

Dit examen bestaat uit een tekst met 18 vragen en een tekst met een samenvattingsopdracht.

Voor dit examen zijn maximaal 48 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Geef niet meer antwoorden (zinnen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één zin wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één zin, dan wordt alleen de eerste zin in de beoordeling meegeteld.

Teksto 1 Profilashon étniko

- 2p 1 Alinia 1 i 2 ta forma introdukshon di e teksto akí. Introdukshon di un teksto por tin diferente funshon. Aki bou tin un lista di diferente funshon:
E introdukshon ta
1. duna un bista previo di e teksto.
 2. duna un definishon di e tópiko.
 3. duna un ehèmpel di e tema ku ta trata.
 4. kontené un resúmen kòrtiku di e teksto.
 5. presentá punto di bista di e outor.
 6. presentá punto di salida di e outor.
 7. presentá tema prinsipal di e teksto.

Indiká dos funshon di e alinianan introdutorio relashoná ku sobrá di e teksto. *Skirbi e numbernan so.*

- 1p 2 Na final di e promé frase di alinia 2, un agente ta bisa: *'Ei, ta gai di kaya!'*
Esaki ta un sofisma, basá riba
- A apelashon inkorekto riba outoridat.
 - B atake personal.
 - C generalisashon aselerá.
 - D rasonamentu di sírkulo.

- 1p 3 Na final di alinia 2 tin dos deklarashon di e polisnan.
E deklarashonnan akí ta basá riba kiko?
Nan ta basá riba
- A eksperensia propio.
 - B emoshon.
 - C moral.
 - D outoridat.

Por repartí núkleo di e teksto segun kontenido i struktura den e siguiente partinan:

Parti 1: alinia 3 – 5
Parti 2: alinia 6 – 9
Parti 3: alinia 10 – 13
Parti 4: alinia 14 – 15
Parti 5: alinia 16 – 17
Parti 6: alinia 18 – 21

- 1p 4 Kua ta e relashon entre e alinianan introdutorio i Parti 1 (alinia 3-5)?
Parti 1 ta duna
A un ampliashon profundo di aktuashon di polis versus grupo étniko.
B un deskripshon amplio di e problema ku polis tin ku grupo étniko.
C un hustifikashon di parti di outor pa polis su trato kontra sierto grupo.
D un splikashon di parti di outor di òrdu públiko ku polis ta purba mantené.
- 1p 5 Kua di e siguiente suptítulonon ta kuadra mihó ku Parti 2 (alinia 6-9)?
A Pániko
B Polítiko
C Práktiko
D Problemátiko
E Públiko
- 1p 6 Aki ta sigui dos ponensia basá riba Parti 1 i Parti 2.
1. Outor ta konstatá ku ántes polis ta mara krímen i faltamentu ku regla na aparensia di hende.
2. Ta konstatá ku awor ta un persona su propio falta si ta konsider'é sospechoso.
- Kiko ta kuadra relashoná ku e ponensianan aki riba?
A Ponensia 1 so ta korekto.
B Ponensia 2 so ta korekto.
C Tantu ponensia 1 komo 2 ta korekto.
D Tantu ponensia 1 komo 2 ta inkorekto.
- 1p 7 Den alinia 7, e eksperto Mario Betting ta duna un ehèmpel.
E ehèmpel akí ta deskribí un situashon ku ta
A forma un opstákulo pa polis.
B forma un riesgo pa polis.
C kousa un desbentaha pa polis.
D kousa un dilema pa polis.
- 1p 8 Den alinia 10, e outor ta duna su punto di bista relashoná ku prinsipio di profilashon étniko.
Ki sorto di argumentashon e ta usa ei pa sostené su punto di bista?
A argumentashon basá riba echo
B argumentashon basá riba ehèmpel
C argumentashon basá riba eksperensia propio
D argumentashon basá riba kousa i efekto

- 3p 9 Lesa e promé frase di alinia 12 (*Profilashon étniko ... problema metodológiko.*)
 Splika kiko ta e problema metodológiko ku polis tin.
Kompletá e siguiente frase riba bo anekso di elaborashon, usando un máksimo di 30 palabra.
 E problema metodológiko ta ku ... pero ...
- 1p 10 Kiko ta pensamentu prinsipal di Parti 4 (alinia 14 i 15) di e teksto?
 A Mester yega na kòntrol proaktivo ku tin komo resultado registrashon di polis su gruponan di atenshon pa futuro, di manera ku ta prevení kriminalidat aktualmente i tambe e kriminalnan di den futuro.
 B Polis ta kolekshoná dato pa nan ta mihó prepará, i asina nan por kontrolá i evitá ku e kriminalnan ta aktivo; konsekuentemente, polis ta evitá futuro kriminal.
 C Polis ta traha preventivo pa evitá akto kriminal den su fase inisial, i esaki ta sosodé prosesando informashon ku por ta di mas òf inusabel; konsekuentemente, polis no tin un kriminal real aktual, sino unu imaginario.
 D Ta ora kambia e sistema di registrashon den sistema polisial, i kontrolá kuantu di e registrashonnan akí realmente ta parti di investigashon polisial, por traha na un manera preventivo ku e kriminalnan aktual i esnan di futuro.
- 2p 11 Riba Parti 5 (alinia 16 i 17) por pone un suptítulo.
 Aki bou ta sigui algun ekspreshon.
 Indiká tras di kada ekspreshon si e por funshoná komo suptítulo pa Parti 5.
Marka krus (X) riba e anekso di elaborashon.

SUPTÍTULO PA PARTI 5
Kani mi pa mi kani bo
Midi ku dos midí
Smal pa mi, hanchu pa bo
Tira garná pa kohe piská

- 2p 12 Lesa alinea 17 i splika ku bo propio palabra kiko e outor ke bisa.
Usa un máksimo di 20 palabra.

- 1p 13 Aki ta sigui dos ponensia basá riba alinia 18 i 19.
1. Segun e sosiólogo D. Fassin, por tin profilashon étniko na Fransia, pero investigashon sosial tin problema pa haña prueba pa esaki.
 2. Na Hulanda, meskos ku na Fransia, hóben ta keha tokante kontakto ku polis, pero no tin prueba palpabel pa esaki.

Kiko ta kuadra relashoná ku e ponensianan aki riba?

- A Ponensia 1 so ta korekto.
- B Ponensia 2 so ta korekto.
- C Tantu ponensia 1 komo 2 ta korekto.
- D Tantu ponensia 1 komo 2 ta inkorekto.

- 3p 14 Den alinia 18, e outor ta presentá un opheshon kontra su elaborashon ku profilashon étniko ta un problema real i serio. (*Awor ... prueba ta?*) Seguidamente, e ta (purba di) refutá e opheshon. Trese outor su refutashon dilanti, basando bo kontesta riba alinia 19 i 20. *Usa un máksimo di 35 palabra.*

- 1p 15 Kiko e outor ta hasi den e alinia final di e teksto (alinia 22)?
- A E ta aktivá, atvertí i avisá.
 - B E ta motivá, ordená i suavisá.
 - C E ta hustifiká, resumí i señalá.
 - D E ta kuestioná, matisá i sugerí.

- 3p 16 Na ki manera e outor ta trata e tema den e teksto *Profilashon étniko?* *Skohe tres palabra for di e lista aki bou:*

analítiko – distante – involví – iróniko – kouteloso – krítiko – negativo – neutral – ophetivo – outoritario – pesimista – rabiá – sarkástiko – seku

- 1p 17 Kon por tipifiká e teksto *Profilashon étniko* basá riba tipo di teksto?
- A E ta un teksto argumentativo ku elemento aktivante.
 - B E ta un teksto argumentativo ku elemento kontemplativo.
 - C E ta un teksto kontemplativo ku elemento aktivante.
 - D E ta un teksto kontemplativo ku elemento persuasivo.

- 3p 18 E título di e teksto ta *Profilashon étniko*.
Splika kiko profilashon étniko ta nifiká den e konteksto di e teksto akí.
Kompletá e siguiente frase riba bo anekso di elaborashon, usando un máksimo di 30 palabra.
Profilashon étniko ke men ku polis ... miéntras no ...

Teksto 2 Ni karni, ni piská

- 19p 19 Skirbi un resúmen di e teksto *Ni karni, ni piská*.
E resúmen mester ta na bon papiamentu, ku un struktura lógiko, i e mester ta komprendibel pa hende ku no konosé e teksto original.

Usa un máksimo di 190 palabra.

Inkluí e siguiente puntonan den bo resúmen:

- Kua fenómeno ta trata i ki konsekuensia direkto e tin;
- Kon a atendé ku e fenómeno ántes i pakiko;
- Kua progreso tin;
- Kua opinion kontradiktorio i motivashon tin awor tokante manera di atendé ku e fenómeno;
- Kua ta e konklushon i rekomendashon final.

Correctievoorschrift VWO

2017

tijdvak 1
dinsdag 09 mei
07.30 - 10.30 uur

Papiamentu

Inzenden scores

Verwerk de scores van alle kandidaten in het bijgeleverde programma Wolf.
Zend de gegevens uiterlijk maandag 05 juni 2017 elektronisch naar het ETE.

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Een beoordelingsmodel

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 30, 31 en 32 van het Landsbesluit eindexamens vwo-havo-vsbo d.d. 23-06-2008, PB 2008 no 54.

Voor de beoordeling zijn de volgende passages van bovenvermelde artikelen van het Landsbesluit van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examiner. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examiner past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het ETE (Examenbureau).
- 2 De directeur doet de van de examiner ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de gecommitteerde toekomen.
- 3 De gecommitteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het ETE (Examenbureau).
- 4 De examiner en de gecommitteerde stellen in onderling overleg het aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Komen zij daarbij niet tot overeenstemming, dan wordt het aantal scorepunten bepaald op het rekenkundig gemiddelde van het door ieder van hen voorgestelde aantal scorepunten, zo nodig naar boven afgerond.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen van toepassing:

- 1 De examiner vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examiner en door de gecommitteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
 - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
 - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel;

- 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
 - 3.4 indien slechts een voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
 - 3.5 indien meer dan een voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd worden, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
 - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;
 - 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
 - 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal punten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan een antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
 - 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar een keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
 - 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
 - 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dit examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij dient de fout of onvolkomenheid wel mede te delen aan het ETE. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen door het ETE rekening gehouden.
 - 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
 - 9 Het cijfer voor dit examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor dit examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer. Dit cijfer kan afgelezen worden uit omzettingstabellen die beschikbaar worden gesteld na bepaling van de definitieve cesuur door het ETE.

3 Vakspecifieke regels

Voor het vak Papiamentu VWO zijn de volgende vakspecifieke regels vastgesteld:

1 Teksten met vragen

- 1.1 Bij de beoordeling van antwoorden op open vragen worden, gelet op de aard van de opgaven, geen punten afgetrokken voor spelfouten. Voor idiomatische en grammaticale oneffenheden geldt hetzelfde, tenzij het antwoord er minder juist of zelfs fout door wordt.
- 1.2 Bij enkele open vragen wordt aangegeven dat de kandidaat zich aan een bepaalde antwoordlengte moet houden. Indien de kandidaat bij een dergelijke vraag een antwoord geeft dat inhoudelijk volledig goed is en dat strikt, dus zonder enige overschrijding, binnen de gegeven antwoordlengte valt, *kan* daarvoor een extra deelscore van 1 scorepunt toegekend worden. Dit wordt in het beoordelingsmodel aangegeven.

2 Samenvatting

- 2.1 De beoordeling van de samenvatting geschiedt aan de hand van een overzicht van de in de opdracht gevraagde informatie-elementen.
- 2.2 Bij het toekennen van het aantal scorepunten aan de informatie-elementen dient gelet te worden op de inhoud, samenhang en formulering:
 - Inhoud: de informatie-elementen dienen inhoudelijk correct te worden weergegeven.
 - Samenhang: indien de kandidaat een aantoonbaar onjuist verband legt tussen twee informatie-elementen, dienen aan één van beide, afhankelijk van de gemaakte fout, geen punten te worden toegekend.
 - Formulering: de weergave van de informatie-elementen moet begrijpelijk zijn voor een lezer die de uitgangstekst niet kent.
- 2.3 Voor spelfouten worden geen punten afgetrokken. Hetzelfde geldt voor idiomatische en grammaticale oneffenheden, tenzij een inhoudselement er minder juist, minder volledig of zelfs fout door wordt.
- 2.4 Het is de kandidaat toegestaan het genoemde maximumaantal woorden in de samenvattingsopgave met 10% van het aantal toegestane woorden te overschrijden. Indien door de kandidaat het aantal toegestane woorden met meer dan 10% wordt overschreden, worden voor de grotere overschrijding per vijf woorden 2 scorepunten afgetrokken. Zie verder het beoordelingsmodel.

Voor dit centraal schriftelijk examen Papiamentu VWO eerste tijdvak 2017 kunnen maximaal 48 scorepunten worden behaald. Het examen bestaat uit een tekst met 18 vragen en een tekst met een samenvattingsopdracht.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores

Aan het juiste antwoord op een meerkeuzevraag wordt 1 scorepunt toegekend.

Alle open vragen moeten in het Papiamentu beantwoord zijn.

De antwoorden op de open vragen dienen uiteraard beoordeeld te worden op basis van hetgeen in Algemene regels 2.3.3 vermeld wordt.

Teksto 1 Profilashon étniko

1 maximum score 2

Twee van de volgende drie, voor elk 1 punt:

3, 6, 7

2 C

3 A

4 A

5 D

6 D

7 D

8 A

9 maximum score 3

Voorbeelden van juiste antwoorden:

E problema metodológiko ta ku ...

- segun polis ta etnisidat ta determinante pa un karera kriminal i ta basa esaki riba taksashon físiko/biológiko, / polis ta sali for di e prinsipio ku ta grupo étniko ta determinante pa un karera kriminal, 1

pero ...

- e variashon fisionómiko den kategoria étniko ta muchu grandi. / den kategoria di gremio étniko tin muchu variashon di aparensia / di taksashon físiko. 1

- Inhoudelijk juist antwoord, niet langer dan 30 woorden 1

10 C

Vraag	Antwoord	Scores

11 **maximum score 2**

SUPTÍTULO PA PARTI 5	SÍ	NÒ
Kani mi pa mi kani bo		X
Midi ku dos midí	X	
Smal pa mi, hanchu pa bo	X	
Tira garná pa kohe piská		X

- *Indien 4 kruisjes correct* 2
- *Indien 3 of 2 correct* 1
- *Indien minder dan 2 correct* 0

12 **maximum score 2**

Voorbeelden van juiste antwoorden:

- Ta polis ta esnan ku ta separá e gruponan étniko/rasial/di koló / Ta un maneho di separá esnan étniko/minoritario/di ménos rekurso 1
- for di lugá/teritorio di hende blanku. / for di esnan blanku/riku ku tin moda/sèn. 1

NB: Alleen de eerste 20 woorden beoordelen.

13 **C**

14 **maximum score 3**

Voorbeelden van juiste antwoorden:

refutashon:

- Hóben for di grupo di migrante ta keha tokante kontakto polisial negativo / tokante e eksperensianan negativo. 1
- Ademas, e abismo ku ta eksperensia entre polis i parti di komunidad / entre polis i hóben ta enserá un riesgo serio. / por kontribuí na disturbio na gran eskala. 1
- Inhoudelijk juist antwoord, niet langer dan 35 woorden 1

15 **D**

16 **maximum score 3**

Drie van de volgende vier, voor elk 1 punt:

envolví, krítiko, analítiko, kouteloso

17 **D**

Vraag	Antwoord	Scores

18 maximum score 3

Voorbeelden van juiste antwoorden:

- Ta ora polis ta usa kriterio pa loke ta trata rasa/koló/etnisidat/idioma/religion durante rastreamentu / mantenshon di òrdu 1
 - miéntras no ta eksistí ningun hustifikashon ophetivo pa esaki. 1
- OF*
- Polis ta usa un hende su rasa/koló/etnisidat/idioma/nashonalidat abiertamente komo motibu pa para un hende òf hasi un kontròl, 1
 - miéntras no ta eksistí ningun hustifikashon ophetivo pa esaki. 1
 - Inhoudelijk juist antwoord, niet langer dan 30 woorden 1

Tekst 2 Ni karni, ni piská

19 maximum score 19

In een goede samenvatting (190 woorden) moeten de volgende informatie-elementen opgenomen zijn. Verdeling van de deelscorepunten over de verschillende elementen is hierbij aangegeven.

*Het onderstaande is een voorbeelduitwerking. **Uitwerkingen in andere beoordelingen met gelijke strekking zijn uiteraard ook mogelijk.***

Fenómeno

3p

- Un persona por nase ku genitalnan ku ta parse di ta entre esnan maskulino i esnan femenino / Intersèks ke men ku un yu ta nase (ku un anatomia reprodutivo/seksual) ku no ta ni muhé ni hòmber. 1
- (Pero) identidat ta mará na sekso. 1
- (Si e sekso no ta kla visibel, bo no tin identidat.) I sin identidat, bo no ta eksistí. 1

Ántes

3p

- Promé/ántes, tabata bisa/asigná sekso segun e género genital ku esaki tabata parse mas (for di nasementu), 1
- (i posiblemente) un siruhano plástiko tabata hasi operashon, / i tabata (operá i ahustá e kurpa segun sekso (asigná) 1
- (pasobra tabata kere ku) si bo ahustá esaki, e sekso ta bini di mes. / un mucha ta nase seksualmente neutral, i identidat di género tabata prosedé di e kurpa. 1

Progreso

4p

- Awor kirúrgikamente mirá por hopi mas. 1
- Ta komprondé mihó kiko ta identidat seksual / di género. 1
- Honestidat a bira un bon kustumber, / Ta warda mas tempu promé tuma akshon, 1
- i tin mas atenshon/ekspertisio/investigashon pa/tokante e problema. 1

Vraag	Antwoord	Scores

Opinion

5p

- (Te ainda) tin hende/dòkter ku ta preferá pa operá/hasi eskoho tempran, 1
- pa duna un mucha klaridat. 1
- Pero, / Di otro banda, (of andere aanduiding van tegenstelling) 1
- otro ta preferá pa asigná e mucha un sekso temporal i warda kua sekso e ta desaroyá / pa wanta ku operashon te ora e mucha bira un hende ku bos, 1
- pasobra no por forsa género. / pasobra seksualidat ta fihá den bo serebro. 1

Konklushon i rekomendashon

4p

- (Pues, / Dr. Klene ta konklui ku) Frankesa / Honestidat absoluto lo yuda / ta nesesario. 1
- Informashon i edukashon ta e manera di atendé ku e stigma. 1
- Hende mester bira konsiente ku persona interseksual ta klaramente humano sí (aunke nan no ta klaramente hòMBER òf muhé). 1
- Lo e sirbi nos tur si nos rekonosé ku género ta mas un kontinuidat i no un dikotomia. / ta mas un liña ku ta sigui i no un eskoho entre dos punto. 1

Regeling met betrekking tot woordgrensoverschrijding (190 woorden) van de samenvatting

Tel het exacte aantal woorden. Voor de eerste overschrijding met 19 woorden dienen geen scorepunten te worden afgetrokken. Voor elke volgende overschrijding dienen per 5 woorden steeds 2 scorepunten te worden afgetrokken tot een maximum van 19 scorepunten.

De toepassing van de aftrekgeregeling kan nooit leiden tot een negatieve score bij deze samenvattingsopgave. De minimumscore voor de opdracht is 0.

Schematisch:

<i>t/m 209 woorden:</i>	<i>0 scorepunten aftrek</i>
<i>210 - 214:</i>	<i>2 scorepunten aftrek</i>
<i>215 - 219:</i>	<i>4 scorepunten aftrek</i>
<i>220 - 224:</i>	<i>6 scorepunten aftrek</i>
<i>225 - 229:</i>	<i>8 scorepunten aftrek</i>
<i>230 - 234:</i>	<i>10 scorepunten aftrek</i>
<i>235 - 239:</i>	<i>12 scorepunten aftrek</i>
<i>240 - 244:</i>	<i>14 scorepunten aftrek</i>
<i>245 - 249:</i>	<i>16 scorepunten aftrek</i>
<i>250 - 254:</i>	<i>18 scorepunten aftrek</i>
<i>255 wrd en meer:</i>	<i>19 scorepunten aftrek</i>